

KOLOZSI ORSOLYA

Kinek a hangja?

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: WEÖRESIÁDA. VÁTESZI SZÓZAT UTÓKOROMHOZ!

Kovács András Ferenc költészetének sajátosságait röviden meghatározni meglehetősen nehéz feladat. Versei ugyanis a lehető legszélesebb spektrumon mozognak nyelvi, formai, tartalmi szempontból egyaránt. KAF költészetének helye épp ezért nem abban a hagyományban keresendő, melynek szerzői mind egy-egy igen karakteres, sajátos, kizárólagos hangon szólaltak, illetve szólalnak meg, határozott, statikus pontokat hozva létre az irodalom különböző területein, s melyhez a huszadik századot kiemelve tartozik többek között Ady, Juhász Gyula, Tóth Árpád vagy Radnóti Miklós. A példaként felsorolt költők nevéhez kapcsolható életművekre ugyanis a szubjektivitás, a különböző szerzői egyéniségek, beállítódások versekben való erőteljes megjelenése jellemző, melyek ennek köszönhetően mindig igen egységes, egy tömbből faragott korpuszokat hoznak létre. Ehhez képest a másik oldalon azok a szerzők állnak, kiknek életművében a legkülönbözőbb hangok, regiszterek, tartalmi-formai variációk lelhetők fel, a különböző költői gyakorlatok, poétikai alakzatok, műfajok, hangnemek egymás mellett élnek, megalkotva az általában rendkívül összetett, sokhangú életművet. Ez a szembeállítás természetesen semmiféle értékítéletet nem feltételez, s mint minden oppozíció, szükségszerűen leegyszerűsítő, az átmeneteket, árnyalatokat figyelmen kívül hagyó rendszer, de talán mégis védhető az az álláspont, mely ebből a szemszögből közelíti meg a különböző életműveket. Ebben az esetben Kovács András Ferenc művészete minden kétséget kizáróan az utóbbi hagyomány folytatásaként fogható fel.

Az előbbieket bizonyos fenntartásokkal¹ elfogadva könnyen megérthető, hogy a jelen dolgozat témájaként választott *Weöresiáda. Váteszi szózat utókoromhoz!*² című vers által is tematizált weöresi költészet miért válik fontos témájává KAF sok versének. Az életmű hangjának sokszínűségéből adódóan szinte alig akad olyan szerző, aki valamilyen formában, bár meglehetősen szisztematikusan válogatva, ne íródna be KAF különböző szövegeibe, akár mottóként, ajánlasként, akár stílusimitációként, témaként, paródiaként: azaz

¹ Természetesen nem lehet két csoportra osztani az alkotókat, hiszen a két végpont között rengeteg alternatíva adódik, inkább csak arról lehet beszélni, melyik felfogás áll némileg közelebb az adott szerzőhöz. Hiszen a leginkább egységes költészet is rengeteg árnyalatot, különbséget enged meg, mint ahogy a legheterogénebb életmű sem véletlenül olyan amilyen, ha másban nem, a szisztémában, a válogatás mikéntjében mindenképp fellelhető az egységes háttér.

² Kovács András Ferenc: *Weöresiáda. Váteszi szózat utókoromhoz!*. In: KAF: És Christophorus énekel. Jelenkor–Kriterion, Pécs–Bukarest, 1995. Későbbi megjelenés: KAF: Kompletórium (Válogatott és új versek), Jelenkor, Pécs, 2000. 252–253.

különböző intertextuális játékok formájában. Balassitól József Attilán át a kortárs irodalom alakjaiig, a világirodalom rengeteg szerzőjén és figuráján keresztül a képzőművészet nagyjaival bezárólag mindenki szerepet kap, mindenki megszólal. Ez a sokféle hang, ez a rendkívüli változatosság a kortárs magyar irodalomban talán csak Tandori esetében jelenik meg ilyen következetesen és ilyen terjedelemben, és nem utolsósorban igen magas színvonalon. A közvetlen elődök között azonban mindenképpen számolni kell Weöres Sándorral, aki ennek a sokhangú költészettípusnak egyik igen jelentős alakja. Dolgozatom további részében a *Weöresiáda* című vers elemzésén keresztül, a teljesség igénye nélkül igyekszem bemutatni azokat a fontosabb hasonlóságokat melyek Kovács András Ferenc és Weöres Sándor költészetének összehasonlításakor figyelhetők meg, bizonyos kapcsolódási pontok segítségével.

Már a tárgyalni kívánt vers címében egyértelmű utalás történik Weöresre, kire érdeemes a továbbiakban nem mint biografikus, hús-vér személyre, inkább mint a nevéhez kapcsolódó életműre vagy jellegzetes költői magatartásra és az ehhez kapcsolódó poétikai jellemzőkre gondolni. A cím második fele pedig alapvető poétikai, irodalomtörténeti problémákra hívja fel a figyelmet: a vateszköltészetre, illetve az utókorhoz való viszonyra, melyek, mint a későbbiekben látni fogjuk, az egész költemény legfontosabb központjait, problémáit jelölik ki már a legelején. A huszadik századi magyar irodalom legjelentősebb vateszköltője minden bizonnyal Ady Endre, aki az alapvető poétikai, világnézeti eltérések ellenére is – Babits és Kosztolányi mellett – nagy hatást gyakorolt³ a fiatal, csodagyerekre. Kovács András Ferenc verse is több helyen idézi Adyt, hogy az általa képviselt költészet-típust a weöresi poétikával összevesse:

*„S megkérdem akkor költők barma, pislán:
Mit ér az ember, mit hiszen ha téves?”*

„Vereczkén Verlaine volnék, rétyi Rimbaud”⁴

A fenti „elferdített” Ady sorok, parafrázisok ironikusan mind a vateszköltőkre utalnak, a lángoszlop-szerep szükségességét, érvényét kérdőjelezzik meg. Weöres Sándor a vateszköltészettel, valamint a vallomásos, alanyi költészettel szemben olyan személytelen lírát hoz létre, melyet sokáig az előbbi szemléletet preferálók meg nem értése övezett. A verseire jellemző lírai személytelenség egy kultúráktól, időtől független érvényű létezés horizontját igyekszik megragadni. Weöres verseinek célja nem a személyes önkifejezés, sokkal inkább egy általános létkifejezés, melyet épp a hangok, a szerepek, a beszédformák sokfélesége, a nyelvi-poétikai határok átjárása tesz lehetővé. Az „én”, a lírai alany nem válik a vers témájává, inkább kulcslyukként működik, mely önmagán keresztül, éppen önmaga felszámolásával láttatni engedi a távolabbi, általánosabb jelenségeket. Kovács András Ferenc költészetét elemezve hasonlókat figyelhetünk meg, mint amit Gács Anna⁵ is megfogalmaz e költészet sajátosságait vizsgálva: „...versei képesek megszólítani (...) azokat is, akik egy posztmodern költői stratégia magas színvonalú megvalósulását, a tradicio-

³ Weöres érettségi dolgozatának témája is Ady Endre költészete.

⁴ Kovács András Ferenc: *Weöresiáda*. Vateszi szózat utókoromhoz! 3–4. sor, 31. sor

⁵ Gács Anna: Kovács András Ferenc: Egy eretnek kézjegye. In: Gács Anna: *Miért nem elég nekünk a könyv*. Kijarat Kiadó 2002. 177–193.

nális én-líra nyelvi-szemléleti alapjainak megkérdőjelezését s az irodalmi hagyományhoz való újszerű viszonyt értékelik és élvezik ebben a költészetben.”⁶ Ezt mely megállapítást Kulcsár Szabó Ernő⁷ írása is megerősít: „...a vallomásosság alanyi beszédmódja helyét valóban egyfajta alanyi kötetlenségű közlésmód foglalja el...” Ennek, a mindkét tárgyalt költőre jellemző s meglehetősen új szemléletnek az eredete egy preindividualisztikus világnézet, melynek értelmében a költő kiszolgáltatott, valami magasabb rendű által vezérelt szubjektum, aki maga is „eszköz”, csak közvetítő szereppel bír, és az értelmezésektől függően vagy a nyelvnek (KAF) vagy valamely, megfogalmazhatatlan transzcendens hatalomnak (Weöres) van kiszolgáltatva az alkotás során. Weöres *Ars poeticája* és KAF *Adam de Chartres sírverse* is ezt a felfogást fogalmazzák meg:

„Az okosok ajánlják: legyen egyéniséged. „Végül tudatlan írónád vagyunk -
Jó; de ha többre vágyol, legyél egyén fölötti: Valaki mégis verset ír velünk.
Vesd le nagy-költőseged, ormótlan sárcipődet, Keményen tart: meg se mozdulhatunk,
Szolgálj a géniuszak, add néki emberséged, (...)”⁸ Akár tékához láncolt égi könyvek.”⁹

Az individuum, a személyiség dominanciáját, elsőbbségét, kizárólagosságát megkérdőjelező szemlélet a két szerző esetében különböző szerepek segítségével fejeződik ki, valósul meg. Az „én” fixáltsága, koherenciája a huszadik század elejétől folyamatosan megkérdőjeleződik, a szubjektum egységességébe, stabilitásába vetett hit meginog. Az „én” instabilitása jelenik meg KAF és Weöres felfogásában, a szerepekkel, maszkokkal való játék formájában is. A konstans, saját hang eltűnik, a személyiséghatárok elmosódnak, s a különböző hangokon keresztül különböző szemléletek, világok sorakoznak egymás mellé. A Weöres által létrehozott szerepek sokféleségére utalhatnak a KAF -vers kezdő sorai:

„Suhanc leszek még, 116 éves,
De jó madzsar dzserek, sőt barna kislány, (...)”¹⁰

Weöres maga is próteuszi költészetnek nevezi líráját, melynek lényege a változatokban, mindig más alakban való megjelenés. A *Nocturnus* című Weöres-vers sorai sokat segítenek e magatartás megértésében:

„Végtelenül unom szüntelen
bezártságom egy férfi-testben
(...)
Míg él s lőt-fut, halott vagyok,
S ha ő nincs megszabadulok,
Vissza, az Isten szerelmébe,
Nem vagyok semminek se része,

⁶ Gács Anna i. m. 177.

⁷ Kulcsár Szabó Ernő: *Poesis memoriae*. In: Uő.: *Az új kritika dilemmái*. Balassi Kiadó, Budapest, 1994. 164–195.

⁸ Weöres Sándor: *Ars poetica*. In: W. S.: *Egybegyűjtött írások II*. Argumentum Kiadó, 2003. 283.

⁹ KAF: *Adam de Chartres sírverse*.

¹⁰ Weöresíada 1–2. sor

(...) aki mindent magába fogva
Teljes kincsét szüntelenül osztja.¹¹

Ez az én-felfogás Weöres esetében azonban nem valamiféle pesszimista, megrendült tapasztalat következménye, az egység elvesztésén való kesergés, sokkal inkább a kiteljesedés, a teljesség metaforája, hiszen nem azért szólal meg különböző hangokon, mert oda az áhított egység, hanem mert véleménye szerint minden hang végül is ugyanaz: hisz a teljességben, a „minden egy” elvében. A szerepekben való feltűnés, a gyakori hangváltás egyik szerzőnél sem az egyéniség elvesztését jelenti, hanem inkább annak kiteljesítését, kiterjesztését. Weöres szerint létezik olyan alkotó típus (ide sorolja természetesen saját magát is), aki csak úgy tudja kifejezni magát, hogy folyton más és más formába bújlik. Mindig maszkot visel, de ezek a maszkok nem az elrejtőzést szolgálják, hanem hogy rajtuk keresztül minél több kifejezhető legyen. A maszkok viselését, a különböző alakokban való megjelenést a költők kivételes formai virtuozitása teszi lehetővé.

Ez a formakészség, lírikusi tehetség még azt is megengedi, hogy a portugál Fernando Pessoa¹² eljárásának mintájára¹³ nem létező költői életműveket hozzanak létre. Weöres a XIX. század eleji költőnő, Lónyay Erzsébet korpuszát alkotja meg az 1972-ben megjelent *Psyché* lapjain, melyből a verseken kívül nem hiányoznak a legitimációt szolgáló életrajzi töredékek, kortárs jegyzetek sem. Kovács András Ferenc életművének heteronímái, „társ-szerzői” pedig az önálló életrajzzal és életművel szintén felruházott antik római Quintus Aemilius Fabullus, a vadnyugati Jack Cole, a reneszánsz Andreas Transylvanus, az orosz Alekszej Asztrov vagy Lázár René Sándor, kinek versei sosem jelentek meg Kovács András Ferenc neve alatt kiadott kötetekben. A fiktív szerzők és műveik létrehozása mögött azonban nemcsak a formakészség bizonyításának, „fitogtatásának” szándékát fedezhetjük fel, hanem jóval érdekesebb kérdéseket is. Ezek közül a legfontosabb talán a befogadó réslétről a hús-vér költőhöz való ragaszkodás ironizáló értelmezése, mely a szerzőséggel mint autonóm elképzeléssel számol le.

Az egyik legfontosabb közös költői sajátosság leírása után érdemes továbbhaladni a *Weöres-riadó* című versben. A másodiktól a negyedik versszakig Weöres költészetének az az ága tematizálódik, melynek alkotásait leggyakrabban gyermekverseknek vagy játékverseknek, esetleg versjátékoknak szokás nevezni. A vallomásos költészetet preferálók sokáig igyekeztek Weöres költészetének értelmezését kizárólag ezekre a versekre korlátozni, s ennek hozományaként Weörest sokáig komolytalan, valódi értékek felmutatására képtelen, bár rendkívül jó formaérzéssel rendelkező lírikust tárgyalták. Az ezen a vonalon mozgó interpretációk, ha nem is ennyire sarkítottan, de mind a mai napig tartják magukat, erre utalhatnak a weöresi költészetet és annak recepcióját értékelő, értelmező KAF vers következő sorai:

„Ha földön játszom, mászok bamba térden,
S ti már fölöttem fontoskodva le s fel

¹¹ Weöres Sándor: Nocturnus. In: W. S.: Egybegyűjtött írások II. Argumentum Kiadó, 2003. 283.

¹² Fernando Pessoa (1888–1935) három fontos heteronimáját hozza létre, mindegyiket sajátos költői habitussal, életrajzzal, riportokkal, szakirodalommal ellátva: Alberto Caeiro, Ricardo Reis, Álvaro de Campos.

¹³ Pessoa munkássága mindkét szerzőre egyértelműen hatott, ez a riportokból, különböző versekből nyilvánvalóvá válik.

*Tudós felnőtként jártok...*¹⁴

*„Aggult versemre köttök víg pelenkát”*¹⁵

Az ötödik versszaktól kezdődik el a címben is kiemelt utókor, a különböző kánonok, értelmezések problematikájának tárgyalása meglehetősen ironikus hangon. Az utókor *„makaacs kacsójának”* kézjegyéről van szó, arról, hogy bizonyos költőket, írókat visszatekintve hogyan helyez el az irodalomtörténeti panoptikumban. A nagy nevek ironikus-gúnyos leltározása minden bizonnyal az utókor kánonképző stratégiáinak kritikája, illetve ezen stratégiák korlátozottságának, sarkító voltának, önnön kizárólagosságába vetett hitének kritikája. Weöres maga is meglehetősen szkeptikusan állt az utókorhoz s annak értékelő szerepéhez:

*„Nem áhítok sikert és dicsőséget a jelentől, még kevésbé a jövőtől. A költők úgy gondolnak az utókorra, mint csalhatatlan isteni ítélőszékre; pedig taknyos csecsemő, örüljön ha kicserélem a vizes pelenkáját, nekem ne osztogasson babért. Birkózzék velem, mint kisgyerek az apjával, és a birkózásban erősödjék.”*¹⁶

Weöres példáján keresztül megjelenik a kánonképzés ama sajátossága, mely mindig saját korában, kulturális közegében aktuálisan értéknek tekintett, értéként elvárt tényezőket kér számon visszamenőleg a különböző korok, illetve kultúrák szerzőin, művein. A másik probléma, hogy az irodalmat az izoláló jellegű kánon nem mint dinamikus, állandóan változásban lévő folyamatot, inkább mint statikus, egymástól elszigetelt jelenségek halmazát értelmezi. Ezt a működést Weöres recepciója, az utókor általi besorolásának példáján keresztül mutatja be vers, melynek erős intenciója a Weöres-besorolás elhibázottsága, elsősorban a gyerekversek, a vátesz- és magyartudatú költőszerep elutasítása vagy inkább figyelmen kívül hagyása miatt:

*„Bölcsen szavalnék most e költeményben:
Jó lennék végre vátesznek magyarnak!”*¹⁷

Nyilvánvalóan az sem véletlen, hogy éppen a kanonizálást tematizáló versszakok között jelenik meg a vers egyik legérdekesebb fordulópontja, mely az értelmezés egyik legmeghatározóbb tényezőjévé válik. A vers egyes szám első személyű beszélőjét a befogadó az olvasás során különösebb gyanakvás nélkül Weöressel azonosítja, úgy gondolva, hogy KAF Weöressel mondatja el költészetének jellegzetességeit, problémáit, ars poeticáját. A hatodik versszak második sorában azonban megrendül ennek a befogadói stratégiának a kompetenciája:

*„Majdnem lefőztem Sziszt, Aranyt, Balassit,
Babits Mihályt, s úgy nézek fel Weöresre”*¹⁸

Ez a fél mondat felülírja az eddigi értelmezést, miszerint a versbeszélő Weöres, és azt sugallja, hogy az egyes szám első személyű hang valójában Kovács András Ferenchez tar-

¹⁴ Weöresiáda 6–8. sor

¹⁵ Weöresiáda 16. sor

¹⁶ Weöres Sándor: Köszöntés. In: W. S.: Egybegyűjtött írások I. Argumentum Kiadó, 2003. 7.

¹⁷ Weöresiáda 35–36. sor

¹⁸ Weöresiáda 21–22. sor

tozik. Innentől kezdve és visszamenőleg is teljes a bizonytalanság azt illetően, hogy ki beszél. A játék lényege épp az, hogy a versbeszélő nem identifikálható, és valójában egyik álláspont sem védhető kellő biztonsággal. Mindebből az következik, hogy a két alany felcserélhető, és épp ezért akár azonosítható is egymással. Az elemzés elején megkezdett összehasonlítás, a két költői magatartás illetve ars poetica összehasonlítása, sőt egyezések fellelése tehát nem létjogosultság nélküli. Az utókor kétes értékű helyzetmeghatározását megelőzve KAF maga helyezi el magát, mégpedig nagyon szorosan Weöres Sándor mellett. A vers olvasható úgy is, mint a KAF-i ars poetica Weöres költészetének bemutatásán keresztül. Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a két költő felfogása, életműve, teljesen megegyezik, hiszen eltéréseknek mindenképpen lenniük kell, de annyi bizonyosan állítható, hogy a versben kijelölt problémák, hitvallások mentén KAF képes meghatározni magát, legyen szó akár a váteszköltészethez való viszonyról, vagy az utókor értetlenkedő, ambivalens kritikájáról, mely mindkét költő esetén problematikus. A nagy átváltozó a másik nagy szerepjátékos bőrébe bújik, az ő hangján szól a sajátja helyett, de ha az időbeli tényezőktől eltekintünk, állítható az is, hogy Weöres szól Kovács András Ferenc hangján. A vers egyik bravúrja éppen ez a szétszalazhatatlanság. KAF egy Füzi Lászlónak adott interjújában Weöres jelentőségét éppen kisajátíthatatlanságában, korlátokat, skatulyákat elutasító voltában jelöli meg. A fentiek értelmében mindez elmondható ez az ő költészetéről is. Kovács András Ferenc kijelöli saját helyét Weöres Sándor mellett, s kijelöli Weöres helyét saját költészete mellett.

KAF tehát azonos pozícióból beszél, mint Weöres, és az ő utókorhoz való viszonyuláshoz hasonlóan kiszáll a költészetét övező viták hatása alól, függetleníti magát a recenziések tollától, s teszi a dolgát:

*„Csak nőjetek, maradjak én gügyének,
Nem ártok nyelvnek, senki népügyének:
Szép balgaságom nem székfoglalón áll,
Hű hazugságom igazabb a szónál.”¹⁹*

FELHASZNÁLT IRODALOM

DOMOKOS MÁTYÁS: A porlepte énekes (Weöres Sándorról). Nap Kiadó, 2002.

GÁCS ANNA: Kovács András Ferenc: Egy eretnek kézjegye. In: Uő.: Miért nem elég nekünk a könyv. Kijárat Kiadó, 2002. 177–193.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Kompletórium (Válogatott és új versek). Jelenkor, Pécs, 2000.

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: Ars memoriae. In: Uő.: Az új kritika dilemmái. Balassi Kiadó, Budapest, 1994. 164–195.

¹⁹ Weöresiáda 41–44. sor